

מלחמת הכלכלות

ישראל מנהלת בשנים האחרונות מלחמה סמויה מן העין הציבורית - מלחמה על כלכלתה, משאביה ועצמאותה הכלכלית. במלחמת הכלכלות החברות הקרובות ביותר הן גם הפגיעות ביותר, הסיכונים אדירים והמטרה ברורה: שליטה והשפעה. על רקע זה כתב נח הקר, הצייר הכלכלי של ישראל בווישינגטון ובוגר המכללה לביטחון לאומי, את ספרו **מלחמת הכלכלות של אחרונה יצא לאור בהוצאת "מערכות"**

מראיין:
ד"ר אמיר גילת, מפקד
"מערכות"

ישראל ומשרד האוצר. בתחילה חשבתי שמדובר באידיאל של מערכת כללים שוויונית לכל המדינות המאפשר להן לסחור זו עם זו באופן פתוח. אך לאט לאט גיליתי שאין באמת דבר כזה. לא בגלל סיבות כלכליות, אלא מפני שהשוק החופשי הוא רק כלי שנמצא בידי מדינות. כשהוא משרת אותן הן תומכות בו, וכאשר הוא לא משרת אותן הן משנות את השוק החופשי תחת כותרות שונות ומשונות, וכך הן מנסות לנתב את הסחר העולמי לכיווןן.

תן דוגמה.

כשמסתכלים על ייצוא ויבוא, בתאוריה כל מדינה אמורה לייצר את מה שהיא טובה בו ולמכור לאחרות. ככה יכולים ליצור שוק גלובלי אופטימלי שכולם נהנים מכמה שיותר מוצרים במחירים הכי טובים. בפועל מדינות מטילות מגבלות כדי להימנע מתלות באחרות, גם אם מבחינה כלכלית זה יעיל פחות. מדינה יכולה למשל להטיל מגבלות על רכישת מכוניות ממדינה מסוימת מחשש לתלות, למרות המחיר הנמוך. ואותו דבר במזון, מבחינה כלכלית עדיף לייבא ממדינה מסוימת שמייצרת אותו ביעילות גבוהה, אבל יש שיקולי ביטחון שמובילים להגבלות. כך נוצרת מערכת סחר עולמית שונה מאוד מהאידיאל של שוק חופשי.

אמרנו שבעולות המלחמה הנפוצות היום אינן ירי בליסטי ופלישה קרקעית, אלא סנקציות וסובסידיות, מגבלות ייצוא, מענקי סיוע ועוד. איך כל אלה משמשים למעשה כנשק?

אם נבחן את מקרה הקצה, החרם הערבי שהוטל על ישראל בראשיתה היה סנקציה חריפה שנועדה להביס אותנו. אבל היום השימוש בסנקציות מתוחכם יותר. במקום להטיל אותן על מדינה שלמה, הן מופנות למקבלי ההחלטות, לגורמים בעלי השפעה. ראינו את זה מול רוסיה וגם מול גורמים בישראל. ארצות הברית והאיחוד האירופי משתמשים בכלי הזה באופן נרחב, כולל סנקציות אישיות על נשיא רוסיה כדי להשפיע על המלחמה באוקראינה.

נח הקר, הצייר הכלכלי של ישראל בווישינגטון

נח הקר, מהי בעצם מלחמת הכלכלות?

כשחושבים על כלכלה, אנחנו לרוב מסתכלים על הדברים במונחים של רווח והפסד. אבל ככל שמתעמקים מבינים שהשיקולים הפוכים לגמרי מהמקובל. מדינות משתמשות בעוצמה הכלכלית שלהן ככלי אמיתי להשגת יעדים אסטרטגיים וביטחוניים, ולא רק יעדים כלכליים. הדוגמה הבולטת לזה היא תוכנית מרשל להבראת אירופה אחרי מלחמת העולם השנייה. היא הייתה מנוגדת לאינטרסים הפוליטיים והכלכליים של ארצות הברית באותה עת, אבל נועדה להרחיק את אירופה מברית המועצות. ברגע שמסתכלים על הכלכלה בתור כלי להשגת יעדי ביטחון לאומי, מתחילים להבין שהעולם נוהג אחרת משחשבנו.

אז בצורה פשטנית מלחמה היום אינה רק טנקים ומטוסים, אלא גם כלכלה.

יותר מכך, כיום רוב המלחמות מנוהלות באמצעות כלים כלכליים. טנקים, מטוסים ופלישות קרקעיות קיימים במלחמה, אבל הכלים המרכזיים הם סנקציות, סובסידיות לתעשייה, רגולציות למניעת ייצוא למדינות מסוימות והשקעות זרות. השימוש בכלים האלה הולך ומשתכלל כלל שהכלכלה העולמית וקשרי הסחר נעשים מורכבים יותר.

לפני שנעמיק בכלים האלה, חשוב להבין מהו בכלל שוק חופשי ואיך הוא קשור לנושא.

שוק חופשי הוא אחד הרעיונות שהכי הפתיעו אותי בתור כלכלן שגדל בבנק

תרגיל ימי של הצי האיראני. לאחר התקיפה באיראן עלתה השאלה מה תהיה התגובה האיראנית. האיום היה לא בהכרח צבאי, אלא החשש שאיראן תסגור את מצרי הורמוז. צילום: מחמד צאדק חידרי, ויקיפדיה

למנוע העברת טכנולוגיה למדינה אחרת, היא מטילה מגבלות. אנחנו רואים את זה בארצות הברית, באיחוד האירופי וגם בישראל. משיקולי ביטחון לאומי אנחנו לא מייצאים לכולם את הכול, גם כאשר יש ביקוש והצד השני מוכן לשלם.

כיום רוב המלחמות מנוהלות באמצעות כלים כלכליים. טנקים, מטוסים ופלישות קרקעיות קיימים במלחמה, אבל הכלים המרכזיים הם סנקציות, סובסידיות לתעשייה, רגולציות למניעת ייצוא למדינות מסוימות והשקעות זרות. השימוש בכלים האלה הולך ומשתכלל כלל שהכלכלה העולמית וקשרי הסחר נעשים מורכבים יותר

מענקי סיוע נשמעים דבר חיובי: מדינה נותנת ממשאביה למדינה אחרת. אבל האיום להפסיק את המענקים או להקפיא אותם הוא כלי לחץ כלכלי חזק. למשל בתחילת שנות ה-2000 ישראל חוותה משבר חוב והתקשתה לגייס כספים, ובאה ארצות הברית והסכימה לתת ערבויות לגיוסם. אך במהלך הזמן היא הטילה על הערבויות האלה מגבלות, לא בגלל התנהלות פיננסית כזו או אחרת, אלא בשל ההשקעה של ישראל ביהודה ושומרון. זה היה ניסיון להשפיע על מדיניות ישראל. אותו דבר קורה בשנים האחרונות גם מול מצרים, סיוע צבאי מותנה לעיתים בשינוי במדיניות.

מחקרים מראים שסנקציות יעילות במיוחד בין מדינות שיש ביניהן סחר נרחב, שם ללחץ הכלכלי השפעה גדולה יותר. לצערי גם ישראל חוותה סנקציות אישיות, למשל על גורמים מסוימים בהתיישבות ביהודה ושומרון כדי להשפיע על מדיניות האכיפה בישראל. זה מראה שהשימוש בסנקציות הוא לא רק בין יריבות מובהקות אלא לפעמים בין חברות קרובות מאוד.

סובסידיות? נשמע כלי פחות אגרסיבי.

לא טבעי לחשוב עליהן ככלי לוחמה כלכלית, אבל הן כלי לוחמה לכל דבר. דוגמה בולטת רואים בביקור של נשיא צרפת בארצות הברית על רקע התחושה שארצות הברית תוקפת את אירופה - ממשל ביידן קידם חקיקה שמעודדת אנרגיה ירוקה ומעניקה סובסידיות ענק לתעשייה המקומית. בשוק העולמי, ברגע שמדינה מסבסדת את התעשייה שלה בצורה נרחבת ומונעת את הסבסוד הזה מחברות זרות, נוצר יתרון לא הוגן. זה נתפס כפעולת לוחמה כלכלית. דוגמה פשוטה: אם ארצות הברית נותנת מענק של 7,500 דולר לרוכשי רכבים חשמליים מתוצרת מקומית בלבד, נוצר יתרון לתעשייה האמריקנית מול המתחרים מאירופה ומיפן. זה מוביל למתיחות בין מדינות, ברמת המנהיגים הבכירים ביותר, עד כדי חשש ממלחמת סחר.

ומה בדבר מגבלות הייצוא ומענקי הסיוע?

מגבלות ייצוא הן כלי שמדינות משתמשות בו בעיקר בטכנולוגיות מתקדמות, כמו ייצור שבבים. כשמדינה רוצה

מִהֵן הַתּוֹבוֹנוֹת שֶׁעוֹלוֹת מִכָּל זֶה?

כשמתכלים על שרשרת אספקה, היא אמורה לייצר מוצר או להשיג סחורה ביעילות הרבה ביותר. שרשראות האספקה שמתהוות בשנים האחרונות משקפות אוסף של בריתות חדשות. הבריתות לא תמיד פועלות ממניעים כלכליים, אלא לפעמים כדי לקרב מדינה מסוימת לכלכלה שלנו ולא לכלכלה אחרת, שתהיה תלויה בנו ולא במדינות אחרות. לחלופין כדי לוודא שלבעלת בריתנו יש אספקה נדרשת, נכניס אותה לשרשרת האספקה שלנו גם אם זה נוגד את ההיגיון הכלכלי. אותו דבר בנושא הסכמי הסחר, לרוב השיקולים הם מדיניים אסטרטגיים ולא שיקולים כלכליים של יעילות.

אם נבחן את מקרה הקצה, החרם הערבי שהוטל על ישראל בראשיתה היה סנקציה חריפה שנועדה להביס אותנו. אבל היום השימוש בסנקציות מתוחכם יותר. במקום להטיל אותן על מדינה שלמה, הן מופנות למקבלי ההחלטות, לגורמים בעלי השפעה

ומי שלא מבין את המשחק משלם.

הדוגמה הבוטה ביותר לכך היא השקעות זרות, הנתפסות אצלנו כמנוע צמיחה, אך יש מדינות שמשתמשות בהן עד כדי כיבוש של המדינה שבה מושקע הכסף. מדינות יכולות לכבוש שטחים לא על ידי חיילים, טנקים, אוגדות ופיקודים אלא על ידי רכש מסיבי של קרקעות בין באופן ישיר בין באמצעות חברות מקושרות. כך הן מקבלות את מה שבעבר יכלו להשיג רק בכיבוש קרקעי אמיתי. אותו דבר בהשתלטות על טכנולוגיה, היום אפשר לקנות את היתרון היחסי של המדינה בכסף. כנגד הכלי המפותח הזה של השקעות זרות מתפתחים מנגנוני סינון השקעות, ומדינה שלא מבינה את השלכות ההשקעות הזרות, עלולה למצוא עצמה בנחיתות.

מדינות יכולות לכבוש שטחים לא על ידי חיילים, טנקים, אוגדות ופיקודים אלא על ידי רכש מסיבי של קרקעות בין באופן ישיר בין באמצעות חברות מקושרות. כך הן מקבלות את מה שבעבר יכלו להשיג רק בכיבוש קרקעי אמיתי

ואיפה ישראל נמצאת במציאות הזאת?

אנחנו תלויים מאוד בייצוא ובכלכלה העולמית ולכן רגישים למלחמה הכלכלית, על עוצמותיה השונות. אפשר לראות שבמשך השנים המודעות שלנו גברה. למשל הוקמה ועדה בשנים האחרונות לסינון השקעות זרות בישראל. זה רחוק מהמודל הקיים באירופה ובארצות הברית, אבל בהחלט צעד בכיוון הנכון. עדיין נדרשת מודעות גבוהה יותר בקרב מקבלי ההחלטות ושינויי מדיניות ישראל.

מה מפקדי צה"ל יכולים ללמוד מזה, איך זה בעצם משפיע על שגרת יומם?

מפקד טוב צריך שיהיה לו ידע רחב ככל הניתן. בלימודי במב"ל פגשתי מפקדים מצוינים וככל שהם הרחיבו את ההסתכלות שלהם על העימותים העולמיים, הם הגיעו לתובנות רבות גם

נח הקר מלחמת הכלכלות יסודות הלוחמה הכלכלית

מלחמת הכלכלות. "מדינות משתמשות בעוצמה הכלכלית שלהן ככלי אמיתי להשגת יעדים אסטרטגיים וביטחוניים, ולא רק יעדים כלכליים". צילום: מערכות ומודן

בעבודתם היום-יומית. לאחר התקיפה באיראן למשל עלתה השאלה מה תהיה התגובה האיראנית. האיום היה לא בהכרח צבאי, אלא החשש שאיראן תסגור את מצרי הורמוז. כך גם המתקפות החות'יות על ישראל שנועדו לשבש נתיבי סחר. כדי לנתח את האויב שלך ולבחון איפה אתה עומד מול האתגר, עליך לראות את התמונה המלאה ולהבין את האינטרסים שעומדים מאחורי הפעולות שאנחנו רואים יום-יום.

נח הקר, הצייר הכלכלי של ישראל בושינגטון, הוא מחבר הספר "מלחמת הכלכלות", שיצא לאחרונה בהוצאת "מערכות". הספר נמצא בחנויות הספרים ובמרק"ט הצה"לי.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

